

УДК 321.72:340.15(477)

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2022.16.12>

Кельман М.С.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-4626>*

Ткачук В.Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9537-6056>*

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У сучасному Світі основою демократичних держав є принцип народовладдя особливості якого, у значній мірі, визначаються на конституційному рівні держави. Так, Конституція України передбачає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 5 Конституції України). Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69). Так, через вибори український народ має право формувати парламент України як єдиний орган представницької законодавчої влади в державі (ст. 75).

На сьогоднішній час є загально відомим, що формування органів управління держави через процес обрання їхніх представників є однією з ознак демократичного напрямку розвитку держави. Тобто, виборність представників парламенту, як вищого законодавчого органу держави, є одним із показників стабільного розвитку демократичних інститутів держави та форм представницького врядування. Проте, особливості формування представницьких органів влади, в тому числі й законодавчих, у

значній мірі залежать від національних традицій представництва. Більше того, демократизація суспільства в значній мірі відбувається на основі значного наукового розуміння історії розвитку та формування юридичної і політичної природи представництва у владі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історії становлення та розвитку представницької влади (парламентаризму) в Україні є предметом дослідження багатьох українських вчених серед яких можна виділити праці В.М. Єромлаєва, В.С. Журавського, П.С.Кислого, Л.Т. Кривенка, В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.М. Шаповала, П.П. Шляхтуна та інших. Однак, аналіз їхніх праць дає підстави стверджувати, що з-поміж них немає єдиної думки щодо історичних етапів розвитку парламентаризму в Україні. Так, малодослідженими є інститути представництва періоду Русі, Голицько-Волинської держави, польсько-литовського та козацько-гетьманського періоду. Потребують додаткових досліджень особливості розвитку парламентаризму на території України під час її окупації Австро-Угорською та Російською імперіями, а також специфіка парламентської діяльності визвольного періоду 1918-1920 років.

Метою даної публікації є спроба здійснити науковий огляд історичних етапів формування та становлення представницьких органів влади (парламентаризму) на території сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи особливості формування представницької влади (парламентаризму) в контексті історії розвитку державних утворень на території сучасної України варто брати до уваги те, що вона є досить складним багатограним явищем, яка, як мінімум, вбирає в себе правову та політичну суть. У ході даного дослідження варто брати до уваги те, що в історії термін „парламентаризм” вперше почав з’являтися у XIV сторіччі. Практика застосування цього терміна була пов’язана із теоретичними обґрунтуваннями засад народного представництва через державні органи, в даному випадку через парламент [1, с. 75].

На думку В.М.Шаповала, явище парламентаризму є історично зумовленим наслідком суспільно-політичного розвитку, генетично пов’язаним з періодом історії, який розпочався європейськими революціями XVII-XVIII ст., а сам термін набув поширення лише у XIX ст. В.М.Шаповал має рацію й у тому, що парламентаризм не можна пов’язувати з якоюсь конкретною формою правління, адже парламентаризм є притаманним кожній демократичній державі, не залежно від форми правління [2, с.605-606]. Сучасне визначення парламентаризму розглядає його як політичну систему при якій, згідно з конституцією, парламенту належить керівна роль у системі державних органів [3, с.519]. З означеного вище, можна допустити, що історію розвитку парламентаризму, в сучасному його розумінні, варто розглядати, як мінімум, із XVII сторіччя, а як максимум із XIV. Однак, представництво, як спосіб формування колегіальних органів влади, мають значно давнішу історію. З огляду цього, дослідницький процес варто поділити на два етапи, а саме, першим кроком варто проводити дослідження особливості процесу формування представ-

ницьких органів влади на території сучасної України до початкового періоду розвитку парламентаризму у класичному його розумінні, де характерними для нього є тріада ознак: наявність парламенту як представницького органу народу; розподіл влади та наділення парламенту законодавчою владою; виборність парламенту і його особливе місце у системі представницької демократії [4, с. 101]. Такий підхід дозволить вивчати ретроспективу історії розвитку формування органів управління на основі представницьких засад як базової компоненти продукування класичних принципів парламентаризму в Україні.

З іншої сторони, складність процесу дослідження історії парламентаризму в Україні криється й у тому, що історія парламентаризму є предметом наукових досліджень різних гуманітарних наук, до прикладу, політології, соціології, історії держави і права, конституційного права. Зрозуміло, що на сучасному етапі розвитку цих наук ними використовуються різні світоглядні парадигми та методологічні засоби. Різноманіття поглядів, концепцій та методів у ході дослідження історичних аспектів розвитку парламентаризму в Україні сприяють можливості застосування значної джерельної бази, що насичуватиме результат дослідження об’єктивнішою інформацією. Проте, такий перебіг пошуку наукової істини продовжуватиме у часі вироблення єдиної вітчизняної наукової концепції щодо історії становлення парламентаризму в Україні.

Аналіз історичних джерел вказує на те, що наявність представницьких установ у вітчизняній історії представницької влади мають досить давню та тривалу передісторію. Як мінімум, про таку історію ми можемо казати з часів існування Скіфської держави (VII ст. до н.е. – III ст. н. е.), адже, аргументування цьому ми, як мінімум, можемо віднайти у праці дореволюційного історика З. Рагозіної, де вона у своїй праці «История Мидии, второго Вавилонского царства и возникновение Персидской державы» (СПб, 1903 р.) [5] вбачає українців нащадками скіфів та фун-

даментальній двотомній праці Л.Васильєва «История Востока» (1998 р.) [6], у якій відомий російський сходознавець каже про те, що арії пішли з Наддніпрянщини. Не дивлячись на те, що Скіфія за формою правління була рабовласницькою монархією на чолі з царем, важливі рішення приймалися народними зборами всіх воїнів, на яких обговорювалися важливі питання суспільного життя та престолонаступництва [7, с.21]. Більше того, питання війни, як ось до прикладу, війни із перським царем Дарієм вирішувалося на Загальній Раді скіфських племен [8, с. 100].

З появою перших поселень греків на Північному Причорномор'ї (VII ст. до н.е.) на межі V ст. – IV ст. до н. е. починають з'являтися міста-держави такі як: Ольвії, Пантікапеї, Херсонесі та ін., де влада здійснювалася через народні збори, які скорочено називали «народ». Окрім того, управління такими містами-полісами здійснювала і Рада міста, яка була постійно діючим органом міської влади. Члени Ради міста обиралися повноправними громадянами міста. До повноважень Ради міста було віднесено: підготовка рішень народних зборів, перевірка кандидатур на виборні посади, нагляд та контроль за діяльністю виборних посадових осіб тощо [9, с. 23].

Потребує додаткового дослідження процес формування представницьких органів влади й у період існування Боспорського царства, яке виникло у V ст. до н.е. та існувало біля тисячі років, адже воно займало територію України, а саме Керченський півострів, де столицею було місто Пантікапей (сучасне місто Керч). Варто наголосити на тому, що міста даного царства теж користувалися правом на самоврядування. Не дивлячись на сильну централізовану владу царя, в царстві мало місце потужне місцеве управління, яке на перших початках зберігало полісне самоврядування у вигляді народних зборів, ради, виборних посад [7, с.27].

На думку Ч. Вайза та П.Кислого зародження парламентаризму на українських зем-

лях відбулося з часів Русі. Вони вважають, що народне віче тих часів виступало як певний політичний інститут, який надавав народу можливість здійснювати владу та здійснювати контроль за діяльністю князя [10, с. 42]. Тобто, дані науковці вбачають витoki української парламентської традиції з часів Середньовіччя. Однак, першим українським парламентом вони вважають Центральну Раду [4, с.102-103].

Проте, на наш погляд, процес формування влади на основі представництва в період Руської держави є досить насиченим, адже у ній діяло цілий ряд колегіальних представницьких органів, а саме: феодальні з'їзди, віче та верв.

Метою існування феодальних з'їздів було ослаблення влади київського князя і посилення влади земельної аристократії. Ці з'їзди були вищими органами феодальної влади. Скликалися вони Великим князем. Учасниками таких з'їздів були місцеві князі, їхні союзники, васали, бояри, інколи духівництво. До повноважень було віднесено право приймати нові закони; розподіляти лени; вирішувати питання війни і миру; визначати правове регулювання зовнішньоторговельних відносин.

Віче являло собою народні збори. Варто зауважити, що віче часто використовувалося власниками землі у протиставленні князю, що фактично формувало своєрідну феодальну демократію. У функціональні повноваження віча входило організація та комплектування народних дружин; вибори ватажків підрозділів, чи громад. Віче наділялося важливою функцією реалізації принципу противаг у владі через контроль за внутрішньою політикою князів.

На рівні місцевого самоврядування теж дотримувався принцип представництва. Тут колегіальним представницьким органом був верв, до компетенції якого входило колективне володіння неподільними землями, контроль за дотриманням норм звичаєвого права та захист членів громади і їх власності від посягань державної влади, феодалів та сусід-

ніх общин [7, с. 35-36]. Тобто, ми бачимо, що представництво, як спосіб формування органів влади, за часів Русі, зберігалось на всіх її рівнях.

У Галицько-Волинському князівстві XII ст. стародавнє віче практично не застосовується. Галицько-Волинський літопис згадує віче близько 1232 р., яким скликав князь Данило своїх воїнів, закликаючи їх до вірності [11]. Себто, у цей період віче втрачає свою юридичну силу представницького органу.

Значно впливовішою у системі влади була Боярська рада. Варто відмітити, що її вплив на суспільні відносини у період роздробленості значно зріс. Князь вимушений був узгоджувати важливі державні дії з радою. Боярська рада була постійно діючим інститутом державної влади, але, особливо з першої половини XIV ст., вона виступала як дорадчий орган при князеві.

Треба зауважити, що Боярська рада у боротьбі з князем, так і князь у боротьбі з радою застосовували віче. До прикладу, за допомогою віче бояри могли усунути з посади князя та запросити іншого. Більше того, К.А. Софроненко зауважує, що у руках бояр знаходилися адміністративна, військова і судова влада, а їх рада фактично управляла князівством [12, с.108-109].

З огляду цього, ми бачимо, що домінування тодішнього боярського олігархату фактично привело у занепад представницькі органи та звело нанівець їх вплив на владу в Галицько-Волинському князівстві. Є й об'єктивні причини занепаду Галицько-Волинської держави, а саме – це роздробленість Русі, постійна боротьба місцевих бояр з князем, військова агресія сусідів та монголо-татарських орд.

Із ліквідацією Галицько - Волинського князівства історики вбачають припинення періоду державної самостійності України – Русі [7, с.70]. Землі сучасної України втрачають суверенність та потрапляють під протекторат Литви та Польщі. Проте, як стверджує В.М.Єрмолаєв, станово-представницькі

органи влади в Польщі і Литві формувалися за зразком Русі. Більше того, у XII-XIII ст. в Польщі у віче могли брати участь всі вільні жителі міст та довкілля [13, с.26], що фактично є зразком віча періоду Русі.

Зауважимо, що з кінця XV ст. система влади Великого князівства Литовського вибудовувалась на основі станово-представницьких засад, де найважливішими інститутами були сейм і сеймики [14, с.55]. З розширенням представницького кола земських та загальнодержавних з'їздів, до яких почали запрошувати місцеву шляхту, представників міст і капітулів, дані з'їзди були перейменовані у вальні (загальні) сейми. Вони скликалися королем, котрий безпосередньо, із королівською радою, брав у них участь. [15, с.57-67]. Тобто, на XV ст. представницькі органи Великого князівства литовського формувалися розширеним колом представників місцевих органів влади.

Важливою подією у процесі формування компетенцій сейму став 1386 рік так як з цього часу вибори короля проходили вже на вальних сеймах. Процес виборності влади у Великому князівстві Литовському відображено у ст. 2 розд. III Литовського статуту 1588 р., де сказано, що „всіх князів і пани-рад, як духовних, так і світських, і всіх урядників земських і двірних, панів хоругових, шляхту, лицарство, міщан і всіх людей посполитих у Великому князівстві Литовському і у всіх землях цієї держави маємо зберігати при свободах і вольностях християнських, у яких вони, як люди рівні, вільно обираючи собі здавна і з вічних своїх предків собі панів і господарів, великих князів литовських” [16, с. 82]. Фактично, така процедура формування верховної влади в державі чи не в перше в історії представництва започатковує прототип сучасних парламентських республік. Більше того, варто звернути увагу на особливості запровадження процедури виборності представницьких органів влад, де сказано „...вільно обираючи собі здавна і з вічних своїх предків собі панів і господарів, великих князів литовських”.

Інакше кажучи, ми бачимо, що у цій нормі Литовського статуту йдеться про традицію, а не про запозичення виборності органів влади.

Привертає увагу і те, що, до прикладу, при формуванні місцевих сеймиків панував вічовий принцип, а не станово-представницький. Так, у документальних джерелах Волині та інших українських земель, що входили до складу Великого князівства Литовського акцентується увага на вічовому принципі, коли з пошаною на засіданнях сейму відводилося провідне місце «старшим» мужам, а «менші» шанобливо прислуховувались до порад досвідчених учасників [17, с. 245]. Однак, цей принцип під тиском шляхти почав втрачати свою силу і у другій половині XVI ст. почали проводитись лише шляхетські сеймики, куди було заборонено пускати представників простого люду.

Підсумовуючи епоху перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського варто звернути увагу на те, що у період з XIII ст. до кінця XIV ст. найважливіші зовнішні та внутрішні питання діяльності держави вирішувалися на засіданнях сеймів. На цих сеймах, законодавчі і виконавчі повноваження покладалися на членів «старих дум» - удільних князів. Проте, вже у XV ст. Великий князь всі державні функції перебрав собі, залишивши при собі державну раду для допомоги у державних справах, яку з 1413 року було перейменовано у пани-раду. На підставі двох Привілеїв від 1492 року та 1506 року князь починає втрачати свою владу, а натомість легалізує своє становище та розширює права пана - рада, яка стає законодавчим органом влади, з правом обрання Великого князя. З часом, з другої половини XV ст. і до другого Литовського статуту зростає вплив сейму у представницьких органах Великого князівства Литовського.

Не викликає сумніву і те, що історія українського козацтва, а саме – Запорозької Січі та Гетьманщини є зразком формування органів влади у відповідності до національного духу свободництва. Так, за визначенням посла Вене-

ціанської республіки Альберто Віміні (1650 р.) Запорізька Січ була демократичною республікою, а М.Костомаров її вважав християнською козацькою республікою [7, с.99].

Вітчизняні дослідники історії запорозького козацтва Д. Яворницький, В. Голобуцький, О. Апанович, І. Бойко, М. Петровський, В. Смолій, В. Степанков, В. Щербак та інші аргументовано доводять, що Запорозька Січ як військово-політичне утворення була фактично зародком української національної держави, продовженням державотворчих традицій українського народу, які перервалися після сходження з політичної арени Галицько-Волинського та Київського князівств [18, с. 79].

З огляду цього, слушною є думка М.Г.Тараненка щодо Запорозької Січі як окремого феномену, суть якого криється у тому, що ми маємо можливість вперше спостерігати як державотворча функція реалізовувалася безпосередньо представниками простого народу [19, с.115]. Так, вищим законодавчим органом Запорозької Січі була Козацька Рада, яка формувалася усіма без винятку низовими козаками. Повноваження Козацької Ради були досить широкими. Окрім того, що вона була фактично вищим законодавчим, адміністративним та судовим органом, вона виконувала й інші внутрішні та зовнішні функції. До прикладу, Рада здійснювала контроль за діяльністю посадовців, обирала військових старшин та органи місцевої влади (паланкові та полкові старшини). Більше того, нею обирався і Кошовий отаман як глава Запорозької Січі [20, с.11]. Однак, під кінець існування Запорозької Січі старшина разом із царським урядом звели майже нанівець принцип виборності [21, с.11].

У період Гетьманщини формування та повноваження представницьких органів влади теж мали ряд своїх особливостей. На цей період Генеральна рада вирішувала найважливіші питання зовнішньої та внутрішньої політики. Так, у 1648 р. нею були прийняті «Статті про устрій Війська Запорозького», які фактично за їх суттю формували конституційні

підвалини виконавчої влади в особі гетьмана. За цими статтями було передбачено порядок обрання гетьмана на посаду керівника держави та його функції. Гетьман одночасно ставав головнокомандувачем, наділявся правом видавати універсали, скликати ради. У повноваження гетьмана також входило судочинство. Отже, Генеральна рада трансформувалась із загальної військової ради Запорозької Січі у Верховний орган влади Гетьманщини із таким правом як обрання гетьмана і генеральної старшини (генерального уряду), санкціонуванням (прийняття) законів, прийняттям рішень з питань війни і миру, внутрішньої і зовнішньої політики, ратифікації міждержавних угод, судочинства [13, с. 57]. Козаки всі мали право брати участь у засіданні Ради. Однак, у повному складі козацьке військо, як правило, участі у її роботі не брало. Як помітив М. С. Грушевський, вже у 1632 р. на Корсунській раді з'являються елементи представництва — «изо всех украинских городов выборных ... по пяти человек», переважно з старшини городових козаків [22, с.153-154]. Тут потрібно зауважити, що до 1648 року селянство не допускали до козацьких військових рад, але з часом селянство стало поповнювати лави козацтва, а відповідно і представництво у Генеральній раді. Починаючи з Переяславської ради 1654 р. майже у всіх наступних брали участь російські воеводи і бояри, що позбавляло козаків самостійності у прийнятті рішень, приводило до „підковрових ігрищ” і поширення підкупів старшин та інших посадовців у боротьбі проти гетьманської влади.

Після знищення Запорозької Січі та Гетьманщини і поділу українських земель між двома імперіями (Австро-Угорська та Російська) розвиток української державності, починаючи з кінця XVIII ст., фактично був припиненим. Революційні події 1848 року змусили австрійського цісаря рухатися в бік конституційної монархії. Так, у цьому ж році ним було проголошено конституцію, яка передбачала в імперії форму правління за зразком конститу-

ційної монархії. Окрім того, було засновано парламент – рейхстаг, який передбачав у своїй структурі дві палати: палата панів та палата представників. Виборний процес передбачався двоступеневим [23, с.20-21].

Не беручи до уваги те, що вже у травні 1848 р. було внесено корективи у конституційну реформу, якими було проголошено перші державні збори установчими й однопалатними, а вибори до палати панів скасовувались, українці Галичини та Буковини все-таки мали своїх представників у рейхстазі (39депутатів) [13, с.75]. Такі революційні події спонукали до активної політичної діяльності українців Галичини та Буковини, що привело до створення Головної Руської Ради, яка своєю політичною активністю домоглася українізації органів управління Галичини, створення українських військових формувань, виступала на захист української мови, активно боронила права поневолених народів Австрійською імперією. У цьому контексті, варто погодитись із міркуванням І.З.Криховецького з приводу того, що початки українського парламентаризму на Галичині та Буковині було закладено Головною Руською Радою, яка ставила за мету своєї діяльності утворення національних представницьких органів, надання Галичині та Буковині статусу національно-територіальної автономії з конституцією, сеймом та політичною адміністрацією [24, с.6].

Із прийняттям так званого «жовтневого патенту» у відповідності до імператорського диплому від 20 жовтня 1860 р. було оголошено про встановлення конституційного ладу, скликання парламенту та крайових Сеймів [25, с. 19], що і послугувало створенню Галицького та Буковинського крайових сеймів, які були наділені усіма атрибутами парламенту, адже вони, як мінімум, мали власні органи управління та законотворчі функції. До керівництва сейму входили: маршалок, віце-маршалок, чотири секретарі, три квестори і ревізори. Маршалок, якого обирали більшістю голосів депутатів сейму, очолював

сейм. Маршалка на цій посаді затверджував своїм указом імператор. Маршалок виконував управлінську функцію, вів засідання, очолював Крайовий виділ, відбирав найважливіші для сейму пропозиції і внески тощо [6, арк. 1 Крайового статуту] [25, с. 20].

Революційні події у 1905-1907 рр. в Російській імперії не в такій значній мірі впливали на формування українського парламентаризму як це відбувалося на теренах Галичини та Буковини за часів Австро-Угорської імперії. Тут варто наголосити на тому, що на відміну від Галичини та Буковини українські території, які перебували у складі Російської імперії отримали лише право висувати своїх представників до Державної думи. Так, ми можемо сказати, що після революційних подій політичний процес набрав дещо іншого, більш демократичнішого забарвлення, до прикладу, почали зароджуватися політичні партії, українці почали отримувати представницькі мандати до Державної думи, але власного вищого українського представницького органу ми не отримали. З огляду цього, на нашу думку, немає підстав започатковувати серйозну наукову дискусію щодо, власне, історії розвитку українського парламентаризму в сучасному його розумінні, під час перебування частини українських земель в складі Російської імперії як мінімум до 1917 року, коли в Україні розпочалися якісно нові політичні процеси.

Наступним потужним періодом розвитку української парламентської ідеї було розпочато з 22 січня 1918 р., коли Центральна Рада прийняла IV-й Універсал, яким було проголошено, що Українська народна республіка (далі – УНР) стає самостійною, незалежною, суверенною державою. У цьому ж акті було передбачено й те, що Україна проголошувалась парламентською республікою, унітарною і демократичною державою. Законодавчі функції закріплювались за Центральною Радою. Отже, лише IV Універсал наділив Центральну Раду функціями законодавчої та представницької влади. Таким чином, варто погодитися із думкою В.Я. Тація, О.Д. Свя-

тоцького, М.М. Страхова у тому, що статус парламентської установи Центральна Рада отримала лише після прийняття IV Універсалу [26, с.22-23].

Немає сумніву, що період діяльності Центральної Ради є досить насиченим в контексті становлення та формування вітчизняної традиції парламентаризму. Зрозуміло, що цей масив інформації може стати джерельною базою окремого дисертаційного дослідження. Тому автори даної публікації ставлять за мету виокремити та проаналізувати лише національні особливості тодішнього періоду розвитку представництва при формуванні органів влади. З іншої сторони, розглядаючи особливості формування та розвитку вітчизняної традиції парламентаризму за доби Центральної Ради варто брати до уваги тодішні соціально-політичні умови, адже тодішнє керівництво в значній мірі залежало від цих умов, що чітко ми можемо спостерігати за особливостями процесів укладання чотирьох універсалів та їх юридичним змістом.

На нашу думку, ключовим правовим джерелом того історичного періоду у відображенні саме класичних принципів побудови парламентаризму є IV Універсал. Тут варто відмітити, що парламентські принципи закладені у цьому Універсалі отримали продовження свого розвитку в Конституції УНР. Дана Конституція фактично закріпила в Україні парламентську форму правління. Так, ст. 23 Конституції передбачала, що Верховним органом влади УНР є Всенародні Збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу владу в УНР і формують органи виконавчої і судової влади. Вища виконавча влада в УНР належала Раді Народних Міністрів (ст.24). Судова влада належала Генеральному Суду УНР(ст..25). Вся влада в УНР походить від народу...(ст.22). Суверенне право в УНР належить народові України...(ст.2) [27, с.240;242]. Таким чином, ми бачимо, що Конституція УНР передбачала парламентську форму правління з її поділом на законодавчу, виконавчу та судову. Однак, варто погодитись із заувагами В. Шаповала в тому,

що недоліком цієї Конституції, в першу чергу, є те, що її положення не передбачали стримування та противаги у збалансуванні державного механізму на принципі рівнозначності органів [28, с.29-37], що є характерним для сучасних демократичних конституцій.

Ліквідації УНР більшовицькою Росією привело до встановлення радянської влади на теренах сучасної України, яка заперечувала один з основних принципів парламентаризму – поділ влади [26, с.23]. У своєму дисертаційному дослідженні „Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму” В.С.Журавський акцентує увагу на тому, що у радянському періоді формування парламентаризму здійснювалося на основі принципу диктатури пролетаріату, а не рівності усіх громадян. Науковець стверджує, що цей принцип був притаманним усім чотирьом Конституціям УРСР [29, с.14].

Як на нашу думку, то більш реальну характеристику особливостей парламентаризму в Україні під час радянського періоду надав Віктор Даниленко у науковій публікації „Особливості радянського парламентаризму в Україні (друга половина ХХ ст.)”, де він доводить, що радянський парламентаризм в Україні

мав лише умовний характер. Такий парламентаризм маскував реальну владу Комуністичної партії. Науковець вважає, що єдиною ознакою справжнього парламентаризму в радянській системі була лише виборність. Проте і вона в умовах партійної диктатури носила деформований характер [30, с. 124-125].

Отже, результати аналізу історичних джерел дають можливість українцям вбачати свою власну історію формування представницьких органів влади з періоду Скіфської держави. Щодо перших ознак парламентаризму, то тут варто погодитися з багатьма вітчизняними істориками, які ці ознаки вбачають у правовій системі Русі. Про формування парламентаризму на основі принципів подібних до сучасних класичних, то тут ми можемо вести дискусію з періоду Литовсько-Руської держави.

В результаті проведеного дослідження автори даної публікації дійшли й другого висновку, а саме, висновку про те, що на всіх історичних етапах формування різноманітних державних утворень на території сучасної України представницькі органи влади домінували і були завжди в жорсткій опозиції до індивідуальної влади царя, князя, короля, отамана, гетьмана, чи президента.

Анотація

У статті розглянуто особливості історичних етапів формування та становлення представницьких органів влади (парламентаризму) на території сучасної України. Наведено і проаналізовано специфічні характеристики процесу формування представницьких органів влади та парламентаризму в різні історичні періоди на території сучасної України.

Тематика даного дослідження обумовлена тим, що формування органів управління держави через процес обрання їхніх представників є однією з ознак демократичного напрямку розвитку держави. Тобто, виборність представників парламенту, як вищого законодавчого органу держави, є одним із показників стабільного розвитку демократичних інститутів держави та форм представницького врядування. Проте, особливості формування представницьких органів влади, в тому числі й законодавчих, у значній мірі залежать від національних традицій представництва. Більше того, демократизація суспільства в значній мірі відбувається на основі значного наукового розуміння історії розвитку та формування юридичної і політичної природи представництва у владі.

У процесі проведення даного дослідження автори публікації дійшли висновку у тому, що історичні джерела дають можливість українцям вбачати свою власну історію формування представницьких органів влади з періоду Скіфської держави. Щодо перших ознак парламентаризму, то

тут варто погодитися з багатьма вітчизняними істориками, які ці ознаки вбачають у правовій системі Русі. Про формування парламентаризму на основі принципів подібних до сучасних класичних, то тут ми можемо вести дискусію з періоду Великого князівства Литовського.

З іншої сторони авторами акцентується увага на тому, що на всіх історичних етапах формування різноманітних державних утворень на території сучасної України представницькі органи влади домінували і були завжди в жорсткій опозиції до індивідуальної влади царя, князя, короля, отамана, гетьмана, чи президента.

Ключові слова: віче, рада, сейм, магдебурзьке право, парламент.

Kelman M.S., Tkachuk V.Ye. On Some Issues of the History of Parliamentarism in Ukraine – professional article

Summary

The article considers the peculiarities of the historical stages of formation and formation of representative bodies of power (parliamentarism) on the territory of modern Ukraine. The specific characteristics of the process of formation of representative bodies of power and parliamentarism in different historical periods on the territory of modern Ukraine are given and analyzed.

The subject of this study is due to the fact that the formation of government bodies through the process of electing their representatives is one of the signs of the democratic direction of state development. That is, the election of representatives of parliament as the highest legislative body of the state is one of the indicators of stable development of democratic institutions of the state and forms of representative government. However, the peculiarities of the formation of representative bodies of power, including the legislature, largely depend on the national traditions of representation. Moreover, the democratization of society is largely based on a significant scientific understanding of the history of development and the formation of the legal and political nature of representation in government.

In the process of conducting this study, the authors of the publication came to the conclusion that historical sources give Ukrainians the opportunity to see their own history of the formation of representative authorities from the period of the Scythian state. As for the first signs of parliamentarism, it is worth agreeing with many domestic historians who see these signs in the legal system of Rus. On the formation of parliamentarism on the basis of principles similar to modern classics, here we can discuss from the period of the Grand Duchy of Lithuania.

On the other hand, the authors emphasize that at all historical stages of formation of various state formations on the territory of modern Ukraine, representative authorities dominated and were always in fierce opposition to the individual power of tsar, prince, king, ataman, hetman or president.

Key words: chamber, council, sejm, Magdeburg law, parliament.

Список використаних джерел.

1. Parliamentarism and Democratic Theory. Historical and Contemporary Perspectives / edited by Kari Palonen and José María Rosales. Verlag Barbara Budrich, Opladen and Toronto, 2015. 240 p.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2007. 992 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.
4. Кондратюк С.В., Процик В.М. Категорія «Традиція парламентаризму» в українській історико-правовій науці // Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти): матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції / Наук. Інтернет-конференції. Вип. 4 /Терлюк І.Я. (укладач) /

- ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2015. 138 с.
5. Рагозина З. Л. История Мидии, второго Вавилонского царства и возникновения Персидской державы. СПб, 1903. 550 с.
 6. Васильев Л.С. История Востока: Учеб. по спец. «История». М.: Высш. шк., 1994. Т.1. 495 с.; Т. 2. 495 с.
 7. Ухач В.З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
 8. Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом, перекл. С.К.Спасько, К.: ФОП Стебляк О.М., 2019. 144 с.
 9. Шемшученко Ю.С. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 350 с.
 10. Вайз Ч. Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду. К. : Абрис, 2000. 414 с.
 11. Політичний лад. Влада князя [Електронний ресурс] // Ізборник. – Електрон. дані. – [Київ]. URL: <http://litopys.org.ua/krypgvol/krypgv14.htm> Заголовок з екрана. – Дата перегляду: 25.06.2022.
 12. Софроненко К. А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI-XIII вв. М. Госюриздат 1955г. 140 с.
 13. Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні: Навч. посібник. Х.: Право, 2007. 280 с.
 14. Григор'єв В. Витоки станово-представницької системи влади та процес її запровадження на українських землях Великого князівства Литовського (XV – XVI ст.) // Український історичний збірник (2002) / Головний редактор В.Смолій, заступник головного редактора Т Чухліб. Вип. 5. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 458 с.
 15. Бальцер, О. К истории общественно-государственного строя Польши : Перевод с польского под ред. и со вступительной статьей Н. В. Ястребова. СПб.: Издание А. С. Суворина, 1908. 252 с.
 16. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. – Т. 3 : Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2004. Кн. 2. 568 с.
 17. Леонтович Ф.И. Веча, сеймы, сеймики в Великом княжестве Литовском // Журнал Министерства народного просвещения. 1910. № 2. С. 233-274.
 18. Тараненко М.Г. Запорозька Січ – зародок української козацької держави // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3(19) 2013. С. 112-122.
 19. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. Курс лекцій. К., 1999. 480 с.
 20. Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків К., 1991. 335 с.
 21. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків Т.1, К., 1990. 578 с.
 22. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1991 - 2000. (Пам'ятки історичної думки України). Т. 8 : Роки 1626–1650. Київ: Наукова думка, 1995. 856 с.
 23. Тейлор, А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 267 с.
 24. Криховецький І.З. Парламентаризм як наслідок австрійської інкорпорації Західноукраїнських земель // Науковий вісник публічного приватного права. Випуск 5, том 2, 2021. С.3-8.
 25. Євдокимов В.В. Правові засади системи парламентаризму Австро-Угорщини, та особливості її реалізації в Галичині // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. №5(17), 2018. С.18-20.

26. Тацій В. Я., Святоцький О.Д., Страхов М.М. Історія держави і права України: академічний курс. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2010. Т.І. 580 с.
27. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991-2001 рр. К.: Юрінком Інтер, 2001. 288 с.
28. Шаповал В. Ідея розподілу влад в конституційній теорії і практиці в Україні // *Вісник АПН України*. 1994. №2. С.29-37.
29. Журавський В.С. Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму”: автореф. дис. д-ра. юрид. наук: на здобуття наук. ступеня д.ю.н. за спец. 12.00.01; 12.00.02 / Одеська Національна юридична академія. Одеса, 2001. 38 с.
30. Даниленко В. Особливості радянського парламентаризму в Україні (друга половина ХХ ст.) // *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2010. Вип. 36. С. 88-125.